

ÚVOD K TEÓRII DEPERSONIFIKÁCIE KAPITÁLU

(Kritika súčasného marxizmu-leninizmu)

LADISLAV PREŠINSKÝ, Bratislava

PREŠINSKÝ, K.: Introduction to a Theory of Depersonalization of Capital.

Filozofia 45, 1990, No. 3, p.

The paper is a preliminary summarization of a more extensive project „A Theory of Depersonalization of Capital“, which is going to be worked out by the author in the near future. It therefore bears informative character. Its key motif is to make readers acquainted with the process of depersonalization of capital which is considered to be the most distinctive evolutionary tendency of contemporary capitalism, whereby the very process of depersonalization of capital which is understood here as transformation of the old form of capital into a new one is a solution of innerly dynamized contradiction of capital whose substance is formed by the contradiction between the substantial basis of capital, made out by private property, and the tendency of capital to operate as a universal social force. The transformation of the old form of capital constitutes the groundwork of contemporary depersonalized capitalism which is diametrically different from the old personalized form of capitalism. This difference does not lie first of all in relieving the capital of dependence on the person of the capitalist that is no more considered in the new form to be a basic precondition of the existence of capitalism as a way of production.

Príčiny ideového zostarnutia Manifestu

Ak chceme doterajší vývoj vedeckého komunizmu ako súčasti marxizmu-leninizmu podrobiť všeobecnej kritike, musíme nevyhnutne začať kritikou *Manifestu komunistickej strany*, ktorý tvorí jeho ideový základ. *Manifest* je predovšetkým historický dokument [1, s. 6]. O jeho význame pre rozvoj komunistického hnutia netreba zvlášť hovoriť. Stačí, keď povieme, že táto svojím rozsahom nevelká knižka je odhalením emancipačných tendencií ľudského vývoja. Napriek všetkým nespornýmkladom *Manifestu* nemožno naň hľadiť ako na večne aktuálny dokument. Jeho aktuálnosť je dobovo ohraničená ako v prípade každého historického dokumentu. V tomto smere nie je *Manifest* žiadnou výnimkou. Podrobenie obsahu *Manifestu* kritike je nevyhnutné, pretože jeho podstatou je anticipácia súčasnosti. Odkladať kritiku by znamenalo dopustiť sa osudovej chyby. Treba otvorene priznať, že marxizmus, ale i jeho tvorivé rozvinutie v leninizme, tak, ako sa dnes interpretuje, nemá súčasnosti čo povedať, lebo stratil svoju príznačnú aktuálnosť. Nie návrat k Leninovi, ale jeho tvorivé prekonanie musí tvoriť základňu prestavby socialistickej spoločnosti. Ani Marx, ani Engels, no ani Lenin nikdy nedospeli (a z objektívnych príčin ani nemohli dospieť) k poznaniu, že *socializmus nie je komunistická spoločnosť*. I keď Leninova definícia, podľa ktorej „so-

cializmus nie je ničím iným, než štátnym monopolistickým kapitalizmom v službách ľudu“ (2, s. 326), stojí na prahu takéhoto poznania. Na jednej strane Lenin jasne chápal, že základom socializmu je štátnomonopolistický kapitalizmus, na strane druhej však zostal v Marxovom zajatí, a to preto, že ďalší vývoj kapitalizmu nerozlučne spájal s osobou kapitalistu. Predstava o nerozlučnom spojení osoby kapitalistu s ďalším historickým vývojom kapitalizmu — na sklonku dvadsiateho storočia, v čase, keď sa kapitál stal *univerzálnou, všeobecne pôsobiacou spoločenskou silou celého ľudstva* — je zjavným anachronizmom a patrí nenávratne minulosti. Táto predstava nie je anachronizmom preto, že celá marxistická veda vychádza z tohto základu, ale preto, že ďalší rozvoj tejto vedy bol dogmaticky spájaný s týmto základom, bez toho, že by sa bral do úvahy proces depersonifikácie kapitálu ako najvýraznejšia vývojová tendencia súčasného kapitalizmu. Ignorovanie tohto faktu znamená prakticky stagnáciu v spoločenskom vývine. Z hľadiska ďalšieho vývoja socializmu stojí teda na historickej križovatke. Buď pôjde cestou, ktorá proces depersonifikácie kapitálu bude pokladať za svoj existenčný základ, alebo ostane v zajatí starých predstáv a povedie svoj historický vývin do záhuby.

Podstata idového zostarnutia *Manifestu* spočíva v tom, že *Manifest* chápe kapitalizmus ako *formálne dotvorenú spoločnosť*, rozdelenú na kapitalistov ako vykorisťovateľskú triedu a proletariát ako triedu vykorisťovaných. V čase, keď Marx a Engels napísali *Manifest*, ale i počas celého ich života takéto delenie kapitalistickej spoločnosti platilo. Avšak ďalší historický vývoj kapitalizmu jasne vyvrátil predstavu, že substančná forma kapitálu ako existencia pre seba, stelesňovaná osobou kapitalistu, je dostačujúca pre jeho ďalší vývoj. Ukázalo sa totiž, že ak si chce kapitál zachovať svoju podstatu, t.j. ak chce existovať ako neustále zhodnocujúca sa hodnota, musí prekonať svoju pôvodnú formu a nahradiť ju novou formou, v ktorej kapitál nebude vystupovať ako existencia pre seba, ako forma, ale ako kapitál vo forme spoločenskej sily. Proces, v ktorom sa stará forma kapitálu premieňa na novú, nazývam depersonifikáciou kapitálu. Proces depersonifikácie kapitálu je jeho neodvratným vývojovým momentom. Je objektívnym, a preto od vôle ľudí nezávislým procesom. Kapitalizmus sa pomocou neho zbavuje svojej starej nevyhovujúcej formy a nahrádza ju novou, dokonalejšou formou.

Kapitalizmus v tej forme, ako ho chápe *Manifest*, je teda dávno prekonaný, a preto neaktuálny. Na tomto jednoduchom fakte už nemožno nič zmeniť. Na vine nie je *Manifest*, a ani jeho tvorcovia, ale my, pretože sme nepochopili, a ani sme pochopiť nechceli, že vývoj kapitalizmu sa ubera úplne inou cestou, než ako sa pôvodne predpokladalo. Neschopnosť prezentovať socializmus ako vývojovo zdravú spoločnosť vyplýva predovšetkým z tohto omylu. A preto, ak nechceme, aby sa marxizmus stal neplodnou dogmou, musíme ho obohatiť o teóriu depersonifikácie, kapitálu, ktorá bude predstavovať jeho ďalší tvorivý rozvoj.

Kapitalizmus vo svojom historickom vývoji prechádza dvoma dia-
metrálné rozdielnymi formami: vývojovo nižšou personifikovanou formou
a vývojovo vyššou depersonifikovanou formou. Táto vývojová tendencia
kapitalizmu vyplýva z vnútornej protirečivej podstaty kapitálu. Je rie-
šením základného protirečenia kapitálu medzi súkromnovlastníckou sub-
stanciálnou základňou kapitálu na jednej strane a jeho všeobecným
spoločenským pôsobením na druhej strane. Čím vyššie stojí kapitál z hľa-
diska svojho vývoja, tým väčšia je jeho tendencia pôsobiť ako všeobecná
spoločenská sila. Na určitom stupni vývoja kapitálu dochádza v jeho
vnútri k zásadným protirečeniam medzi substanciálnou základňou kapi-
tálu a jeho tendenciou pôsobiť ako všeobecná spoločenská sila. Toto pro-
tirečenie sa vo vnútri kapitálu rieši tak, že sa pôvodná nevyhovujúca
forma kapitálu rozbíja a nahrádza sa novou, dokonalejšou formou kapi-
tálu. Proces depersonifikácie kapitálu možno teda definovať ako proces
premeny starej formy kapitálu ako hodnoty existujúcej pre seba v per-
sonifikovanej podobe na novú formu kapitálu ako spoločenskej sily v de-
personifikovanej podobe.

Hybnou silou tejto premeny je koncentrácia a centralizácia kapitálu
ako príčinný proces, pričom samotná premena prebieha vo vnútri kapi-
tálu ako následok tohto procesu. Navonok však koncentrácia a centrali-
zácia kapitálu vystupuje ako nebývalý rozvoj výrobných síl, čím dochá-
dza k nesmiernemu a rýchlemu zospoločenšтовaniu výroby. Zospoločen-
šтовanie výroby je predovšetkým zospoločenštením kapitálu, lebo toto
zospoločenštenie prebieha v rámci neho a preň. Takto je zospoločenšte-
ný kapitál v príkrom protirečení so svojim substanciálnym základom
ako hodnotou existujúcou pre seba. Zospoločenšтовaním kapitálu sa ruší
jeho pôvodná základňa a kapitál sa premieňa na kapitál ako všeobecnú
spoločenskú silu, t. j. na kapitál, ktorý zodpovedá svojmu zospoločen-
šteniu. Proces depersonifikácie kapitálu sa týmto završuje. Zrušenie sta-
rej formy je nevyhnutné, lebo zospoločenštený kapitál, t. j. kapitál vo
forme všeobecnej spoločenskej sily potrebuje oveľa väčší zhodnocovací
priestor, než aký mu je schopná zabezpečiť jeho pôvodná forma. Zruše-
ním starej formy však nedochádza k zrušeniu podstaty kapitálu ako
neustále sa zhodnocujúcej hodnoty. Ide o také zrušenie, v ktorom kapi-
tál odhadzuje svoju starú formu v záujme zachovania svojho ďalšieho
historického vývinu.

V novej forme kapitál vystupuje predovšetkým ako *výrobný vzťah*,
kým od jeho vecnej stránky sa značne abstrahuje. Táto abstrakcia na-
chádza svoju najúplnejšiu podobu v novej forme súkromného vlastníctva.
Všeobecná forma súkromného vlastníctva je tou formou súkromného
vlastníctva, v ktorej proces zospoločenšтовania kapitálu, teda i výroby
môže prerásť samotné hranice jeho zhodnocovacieho procesu. Je teda
historicky poslednou a zároveň i najdokonalejšou formou súkromného

vlastníctva. Súkromným vlastníctvom ho robí už len jeho hodnotový obal. Medzi všeobecným súkromným vlastníctvom a spoločenským vlastníctvom už niet žiadnej inej formy vlastníctva, lebo všeobecné súkromné vlastníctvo je jeho zrkadlovým obrazom alebo tiež jeho prevrátenou formou. Stačí mu odňať jeho hodnotový obal a jeho totožnosť so spoločenským vlastníctvom je úplná. To, čo možno teoreticky naznačiť niekoľkými vetami, znamená však v praxi mučivý historický vývoj (pozri 3, s. 92), v ktorom zospoločenštený kapitál na základe všeobecného súkromného vlastníctva uskutoční taký rozvoj výrobných síl, že rozbitie ich hodnotového obalu bude všeobecnou podmienkou ďalšieho historického vývinu ľudstva.

Všeobecné súkromné vlastníctvo a zospoločenštený kapitál, t.j. forma kapitálu ako všeobecná spoločenská sila tvoria teda základ historicky novej formy kapitalizmu. Túto novú formu kapitalizmu nazývam depersonifikovaným kapitalizmom, pretože tu kapitál vystupuje už len ako úplne odosobnená všeobecná spoločenská sila. Nová forma kapitalizmu má dve podoby: a) *prírodnú* — za prítomnosti kapitalistov ako triedy; b) *absolútnu* — bez prítomnosti kapitalistov ako triedy. Rozdielnosť podôb novej formy má za následok aj rozdielnosť v usporiadaní spoločenských, v ktorých sa nová forma kapitalizmu uplatňuje.

Vzťah novej formy kapitálu v prirodzenej podobe k osobe vlastníka (kapitalistu) sa diametrálne odlišuje od vzťahu pôvodnej formy. Kým v pôvodnej forme, keď kapitál pôsobil vo forme existencie pre seba, bola osoba kapitalistu nerozlučne spätá s kapitálom (4, s. 460—461), v novej forme je tento vzťah čiste formálny. Kapitalista je vlastníkom iba potiaľ, pokiaľ necháva svoj kapitál pôsobiť ako všeobecnú spoločenskú silu. Tým je však jeho vlastnícka zvrchovanosť značne naštvrbená. Kým v starej forme bol suverénnym, a preto zvrchovaným vládcom nad svojím kapitálom, v novej forme sa stáva vazalom svojho vlastníctva. Už nie je schopný ovládnuť kapitál ako všeobecnú spoločenskú silu, a preto, ak si chce i naďalej udržať svoje vlastnícke postavenie (hoci v oklieštenej podobe), potrebuje nevyhnutne *štát*. Moderný buržoázny štát na jednej strane i naďalej zostáva mocenským nástrojom buržoázie, na druhej strane sa však stáva *neodmysliteľnou organickou súčasťou novej formy kapitálu*. Jeho úloha je v tomto smere nenahradiiteľná. Jej podstata spočíva v tom, že štát sprostredkúva pôsobenie kapitálu vo forme všeobecnej spoločenskej sily bez toho, že by bola narušená súkromnovlastnícka identita kapitálu. Takýmto spôsobom prebieha *skrytá depersonifikácia kapitálu*, pri ktorej súkromný kapitál je prostredníctvom štátu schopný pôsobiť vo forme všeobecnej spoločenskej sily. Za týchto podmienok sa na jednej strane zachováva súkromnovlastnícka identita kapitálu, ktorá zabezpečuje funkčnú existenciu kapitálu, a na druhej strane dochádza k bezprostrednému pôsobeniu kapitálu ako všeobecnej spoločenskej sily. Avšak tam, kde nie je možné uplatniť skrytú depersonifikáciu kapitálu, preberá úlohu vlastníka sám štát. Dochádza tak

k čistej alebo úplnej depersonifikácii kapitálu. Nová všeobecná forma súkromného vlastníctva je teda základom čistej depersonifikácie kapitálu.

Ak sa na súčasnú kapitalistickú spoločnosť pozeráme z pohľadu foriem súkromného vlastníctva, môžeme konštatovať, že sa tu uplatňujú tri formy súkromného vlastníctva: individuálna, skupinová a všeobecná forma súkromného vlastníctva, pričom dominujúca je jeho skupinová forma. Dominantnosť skupinovej formy nie je vôbec náhodná, lebo kapitál je na jej základe schopný pôsobiť ako všeobecná spoločenská sila bez toho, že by strácal niečo zo svojej súkromnovlastníckej identity. I keď všeobecná forma súkromného vlastníctva stojí vývojovo vyššie ako skupinová forma, jej nevýhodou z hľadiska funkčnosti kapitálu je, že od jej súkromnovlastníckej identity sa značne abstrahuje. Táto skutočnosť, ako uvidíme ďalej, je veľmi dôležitá v socialistickej spoločnosti.

Videli sme, že proces depersonifikácie kapitálu je neodvratným vývojovým momentom kapitálu. Posúva vývoj kapitálu k novej — vyššej kvalite, v ktorej sa kapitál zbavuje závislosti od osoby kapitalistu — či už skryte, alebo otvorene. Proces depersonifikácie kapitálu nenarúša teda historický vývoj kapitalizmu, práve naopak, posúva kapitalizmus ku kvalitatívne vyššej forme. Proces depersonifikácie kapitálu začína vznikom prvých kapitalistických monopolov na sklonku 19. storočia a vrcholí v rokoch veľkej hospodárskej krízy kapitalizmu. Len na základe teórie depersonifikácie kapitálu možno určiť pravé príčiny doteraz najväčšej krízy kapitalizmu. Na jednej strane, v tomto období boli už úplne vytvorené kvantitatívne podmienky premeny starej formy na novú, na druhej strane však chýbalo organické spojenie medzi súkromným kapitálom a štátom, ktoré je nevyhnutné na to, aby kapitál mohol pôsobiť vo forme všeobecnej spoločenskej sily. Táto skutočnosť bola pravou príčinou toho, že proces zhodnocovania kapitálu bol na celom svete takmer úplne ochromený. Obdobie veľkej hospodárskej krízy kapitalizmu je preto kvalitatívnym zlomom v historickom vývoji kapitalizmu, pri ktorom dochádza k premene starej formy na novú. Je nenapraviteľnou škodou, že práve marxistická veda nevedela objektívne zhodnotiť príčiny tejto zhubnej krízy a vyvodiť z nej závery, ktoré by mali rozhodujúci význam pre ďalší rozvoj tejto vedy, a teda i socializmu.

Socializmus ako depersonifikovaný kapitalizmus

Povedali sme, že proces depersonifikácie kapitálu je nezvratným vývojovým momentom kapitálu. Znázorňuje teda jeho prirodzený pohyb a v žiadnom prípade nevybočuje z rámca kapitalistickej spoločnosti. Na jeho základe sa kapitál zbavuje závislosti od osoby kapitalistu, čo je nevyhnutné na to, aby kapitál mohol pôsobiť vo forme všeobecnej spoločenskej sily. Jeho prítomnosť likviduje len potiaľ, pokiaľ táto likvidácia nenarúša súkromnovlastnícku identitu kapitálu. Veď k čistej deper-

sonifikácii kapitálu dochádza iba tam, kde z objektívnych príčin nemožno uplatniť skrytú depersonifikáciu. Vyváženosť jednotlivých foriem vlastníctva je v súčasnej kapitalistickej spoločnosti veľmi dôležitá, a to preto, aby nedochádzalo k narušeniu podstaty kapitálu, t.j. aby kapitál mohol existovať ako neustále sa zhodnocujúca hodnota.

Čo sa však stane, ak do tohto procesu náhle vstúpi socialistická revolúcia, vyzbrojená marxistickou teóriou? Predovšetkým, dochádza ku značnej kolízii medzi jednotlivými formami súkromného vlastníctva. Trieda kapitalistických vlastníkov sa ruší, čím sa narúša aj súkromno-vlastnícka identita kapitálu. Do popredia vystupuje všeobecné súkromné vlastníctvo v rukách štátu ako dominujúca forma súkromného vlastníctva. Na jeho základe vzniká čistá depersonifikácia kapitálu, avšak nie ako jeho prirodzený proces, ale *ako umelé nastolenie absolútnych podmienok všeobecného súkromného vlastníctva*. Takto vznikajú základné rozdiely medzi prirodzenou a absolútnou podobou novej formy kapitalizmu. Tieto rozdiely sú aj hlavnou príčinou rozdielneho politického usporiadania jednotlivých spoločností, v ktorých sa nová forma kapitalizmu uplatňuje.

Z doposiaľ uvedeného teda jasne vyplýva, že *socialistická revolúcia nie je schopná zrušiť kapitalizmus* a nastoliť komunistickú spoločnosť v nižšej fáze tak, ako to predpokladali zakladatelia marxizmu-leninizmu. Na jej základe vzniká nová, depersonifikovaná forma kapitalizmu v absolútnej podobe ako jej najvlastnejší produkt. Medzi kapitalizmom a komunizmom nebude existovať nižšia prechodná fáza komunistickej spoločnosti, pri ktorej ľudstvo prejde z vývojovo nižšej do vyššej spoločenskoekonomickkej formácie, ale len nová forma kapitalizmu, ktorá bude maximálnym naplnením materiálnych podmienok takéhoto prechodu. Prostredníctvom socialistickej revolúcie teda nemožno vybudovať komunistickú spoločnosť, lebo ani tá najradikálnejšia revolúcia nie je schopná preskočiť objektívny vývoj. Čo však môže socialistická revolúcia spôsobiť — a to v podstate aj robí — to je maximálne urýchlenie vývoja kapitalizmu.

Najmarkantnejším dôkazom toho, že socializmus je novou formou kapitalizmu, je jeho spôsob výroby, ktorý v žiadnom prípade nevybočuje z kapitalistického rámca. Takzvaná socialistická tovarová výroba nie je ničím iným, než deformovaným kapitalistickým výrobným spôsobom, lebo tovarová výroba vo veľkom, čo je typický prípad socialistickej tovarovej výroby, môže mať len špecificky kapitalistickú formu. (3, s. 633). Uvažovať teda o tovarovej výrobe v súčasnosti inak ako o kapitalistickom spôsobe výroby, je zjavným nezmyslom. Medzi tovarovou výrobou vo všeobecnosti (teda nielen kapitalistickou tovarovou výrobou) a komunistickým výrobným spôsobom existuje neprekonateľné protirečenie. Podstatou tohto protirečenia je predovšetkým *odlišný charakter práce*. Ak pre komunistický spôsob výroby je typická bezprostredne zospoločenštená práca ako fundamentálny základ, potom na tomto zá-

klade nemožno uskutočňovať tovarovú výrobu, ktorej objektívne podmienky sú, naopak, zásadnou negáciou tejto práce. Mimochodom, v *Kritike gothajského programu* Marx úplne jasne a jednoznačne určil, aký charakter bude mať spôsob výroby už v nižšej sfére komunistickej spoločnosti (pozri 5, s. 17). Ak sa Marxom určený komunistický spôsob výroby v socialistickej spoločnosti neuplatnil, tak je to len ďalší dôkaz toho, že socializmus nie je komunistickou spoločnosťou. Teda nič nemôže byť nesprávnejšie a banálnejšie ako tvrdenie súčasnej politickej ekonómie socializmu, že tovarovú výrobu možno uskutočňovať na základe bezprostredne zospoločenšenej práce (pozri 6, s. 146—147). Podstata tejto jalovosti spočíva predovšetkým v *zámene všeobecného súkromného vlastníctva za spoločenské*. To je základná príčina toho, že súčasná politická ekonómia socializmu je obyčajnou tautológiou. Už v predošlej časti sme povedali, že všeobecné súkromné vlastníctvo je prevrátenou formou spoločenského vlastníctva. Zásadný rozdiel medzi týmito dvomi formami spočíva v tom, že všeobecné súkromné vlastníctvo vystupuje v hodnotovom obale, t.j. že výrobnými prostriedkami, ktoré tvoria obsah tohto vlastníctva, možno uskutočňovať len a len *hodnotový spôsob výroby*. A preto úvahy o tom, že v socializme základné vzťahy spôsobu výroby strácajú tovarový charakter, sú obyčajným klamstvom (pozri 7, s. 55). Ak má totiž produkt výroby charakter tovaru, musí byť aj samotná výroba tovarovou výrobou. Na tomto jednoduchom fakte nemožno zmeniť vôbec nič. Je teda jasné, že socializmus nikdy nedisponoval a ani nikdy nebude disponovať spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov. Taktiež práca v tejto spoločnosti nemá bezprostredne spoločenský, ale len súkromnovlastnícky charakter. Omyly, ktorých sa súčasná politická ekonómia socializmu v takom hojnom počte dopúšťa, sú také veľké, že je v záujme zachovania ďalšieho rozvoja socialistickej spoločnosti bezpodmienečne nevyhnutné ju jednoznačne ako celok odmietnuť. Na takomto základe socialisticкую spoločnosť ďalej budovať nemožno.

Nesmierny zmätok, ktorý vládne pri vysvetľovaní pravých príčin existencie tovarovej výroby za socializmu, zmizne v okamihu, keď na socializmus začneme hľadiť ako na novú formu kapitalizmu, ktorej základom je umelé nastolenie absolútnych podmienok všeobecného súkromného vlastníctva. Za týchto podmienok sa kapitalizmus ako spoločensko-ekonomická formácia završuje. Na jednej strane existuje *kapitál len ako všeobecná moc spoločnosti*, reprezentovaná štátom, na druhej strane existuje námedzná práca ako určenie každého člena spoločnosti. Socializmus je teda zavŕšeným kapitalizmom, a to preto, že podmienky kapitálu sa tu absolutizujú.

Táto skutočnosť je aj vysvetlením toho, prečo sa tu javová stránka vykorisťovania človeka človekom stráca, pričom jeho podstata ako nadvláda predmetnej práce nad živou prácou zostáva nezmenená. V spoločnosti, ktorej každý člen je voči kapitálu v námedznom vzťahu,

nemôže existovať vykorisťovanie človeka človekom ako jav, lebo rovnosť tohto vzťahu sa tu javí ako určenie každého. Nadvláda predmetnej práce nad živou prácou však naďalej zostáva určujúca. V deperzonifikovanom kapitalizme v absolútnej podobe sa likvidácia vykorisťovania ako javu kladie ako základná podmienka zovšeobecnenia kapitálu. A tak ilúzia, ktorá sa za socializmu celé desaťročia pestovala ako jeho najväčšia prednosť, je len ďalším nezmyslom v refazi nezmyslov, ktorou sa mal socializmus prezentovať i navonok ako spoločnosť dia-metrálne odlišná od súčasného kapitalizmu.

Rovnako iluzórne zostáva i tvrdenie súčasnej politickej ekonómie socializmu o tom, že v socialistickej spoločnosti nedochádza k odcudzeniu výrobcu od výrobných prostriedkov. Odcudzenosť objektívnych podmienok práce, reprezentovaných výrobnými prostriedkami, od živej práce je tu daná všeobecnou povahou súkromného vlastníctva, ktoré sa z vecného hľadiska javí ako nevlastníctvo. V hodnotovom svete sa nevlastníctvo rovná vlastníctvu niekoho alebo niečoho iného. Všeobecný vlastník sa teda k všeobecnému súkromnému vlastníctvu stavia ako k cudziemu, jemu nepatriacemu vlastníctvu. Veď spoločnosť tohto vlastníctva je iba prevrátenou formou skutočnej spoločenskosti. Ide teda o nepravú spoločnosť, ktorá sa prejavuje ako totálna odcudzenosť. V spoločnosti všeobecného súkromného vlastníctva sa oddelenosť objektívnych podmienok práce od živej práce zovšeobecňuje a prenáša na každého člena spoločnosti. Oddelenosť objektívnych podmienok práce od živej práce sa tu chápe ako základná podmienka existencie všeobecného súkromného vlastníctva ako formy. Spoločenská výroba, uskutočňovaná na takomto základe, musí mať zákonite odcudzený charakter. Výroba teda nie je podriadená spoločnosti, ale naopak, združené individua, tvoriace túto spoločnosť, sú podriadené jej (pozri 4, s. 111).

Táto skutočnosť je aj jasným dôkazom toho, prečo v socializme nie je možné výrobu plánovite kontrolovať. Základnou podmienkou plánovitej kontroly výroby je vytvorenie takej spoločnosti, v ktorej prirodzenou ekonomickou základňou je bezprostredne zospoločenštená práca, umocnená adekvátnou formou vlastníctva, a kde združení výrobcovia vynakladajú svoju individuálnu pracovnú silu ako bezprostrednú súčasť celkovej spoločenskej sily. No skutočnosť, že produkt výroby je nevyhnutné premeniť na tovar a ten zasa na peniaze, aby v tejto odcudzenej forme dokázal svoju spoločenskú moc, nerobí zo socializmu takúto spoločnosť. Presne naopak! Dokazuje iba to, že socializmus nie je komunistickou spoločnosťou. Najväčšie porážky, ktoré socializmus utrpel na ekonomickom poli, pramenia z toho, že povýšil plánovanie vo výrobe na zákon bez toho, že by bral do úvahy katastrofálne následky, ktoré môže toto povýšenie spôsobiť predovšetkým v zhodnocovacom procese kapitálu. V spoločnosti, kde zhodnocovací proces kapitálu je existenčnou podmienkou výroby samej, nemôže byť plánovanie vo výrobe povýšené nad tento proces. Takýto stav automaticky narúša a deformuje

plynulosť spoločenskej reprodukcie. Ak sa socializmus vydal touto cestou, musí za to zákonite pykať. Namiesto toho, aby novovzniknutú formu kapitalizmu, ktorej nositeľom je on sám, rozvinul na maximum, borí sa s triviálnosťami, ktoré už kapitalizmus vo svojej personifikovanej forme dávno vyriešil. Historickým poslaním socializmu nie je nastolenie komunistickej spoločnosti, ale len završenie kapitalizmu. Socializmus totiž nie je ničím iným, než novou formou kapitalizmu, v ktorej sa jeho historický vývoj ako spoločensko-ekonomickej formácie završuje. Predstavy zakladateľov marxizmu-leninizmu o socializme ako o komunistickej spoločnosti sú neudržateľné. Zotrváť i naďalej na takýchto pozíciách znamená zriecť sa vývoja. Socializmus nikdy nebol, nie je a ani nebude komunistickou spoločnosťou. Jeho doterajší vývoj možno charakterizovať ako systematické deformovanie objektívnych ekonomických zákonov kapitalizmu. Tieto deformácie sú výsledkom mechanickej aplikácie marxistickej teórie na podmienky, v ktorých je jej aplikácia nemožná. No umelým deformovaním ekonomických zákonov kapitalizmu sa komunizmus nezačína! Práve naopak! Až ich úplné rozvinutie a ich následné prekonanie v procese vývoja reálne priblíži komunizmus ľudstvu.

Teória depersonifikácie kapitálu jasne dokazuje, prečo nemožno komunizmus vybudovať revolučnou cestou. Socialistická revolúcia je schopná len urýchliť vývoj kapitalizmu, v žiadnom prípade však nie je schopná ho zrušiť. Historické poslanie robotníckej triedy ako hrobára kapitalizmu je preto prekonané. Hrobárom kapitalizmu bude jeho vlastný vývoj. Kapitalizmus nezadržateľne speje ku svojmu historickému koncu. Prirodzenou hranicou kapitálu ako špecificky vzniknutého spôsobu výroby je jeho zhodnocovací proces. Až za touto hranicou možno teda uvažovať o nastolení nového, komunistického spôsobu výroby. Pokým však dôjde ku kríze zhodnocovacieho procesu kapitálu vo všeobecnosti, bude bezpodmienečne nevyhnutné vytvoriť prostredníctvom jeho novej formy také materiálne podmienky na celom svete, za ktorých bude rozvoj spoločenských výrobných síl dosahovať takú vysokú úroveň, že odstránenie ich hodnotového obalu bude jediným východiskom ďalšieho rozvoja nielen ich samých, ale i celého ľudstva. Ďalším tvorivým rozvíjaním marxizmu bude preto jeho premena z revolučnej na evolučnú teóriu, pričom si plne zachová svoju humanistickú podstatu. Marxizmus je nevyhnutné rozvíjať i naďalej, lebo bez neho by ľudstvo stratilo východisko svojho vývoja. Zriecť sa marxizmu by teda znamenalo zriecť sa ľudského vývoja, čo je veľmi morbidná predstava. Preto jedinou možnou cestou ostáva i naďalej vybudovanie komunistickej spoločnosti, avšak nie revolučnou cestou, ale ďalším evolučným rozvojom kapitalizmu.

Ak sa teda zbavíme splošteného pohľadu na socializmus a budeme naň hľadieť ako na novú formu kapitalizmu, z tohto pohľadu vyplynú aj nové východiská pre jeho ďalší rozvoj. Predovšetkým odpadne dilema, čo je lepšie, či kapitalizmus alebo socializmus. Vzhľadom na to, že socializmus už bude poznať svoju podstatu, môže pristúpiť i k radikálnej

prestavbe svojej deformovanej ekonomickej základne. V tomto smere bude bezpodmienečne nutné zrušiť absolútne postavenie všeobecného súkromného vlastníctva postupným rozvojom ďalších foriem súkromného vlastníctva. Ide predovšetkým o jeho skupinovú formu, ktorá najlepšie zodpovedá novej forme kapitálu, pretože nenarúša súkromno-vlastnícku identitu kapitálu a kapitál môže zároveň prostredníctvom štátu plynule pôsobiť ako všeobecná spoločenská sila. Keďže v socializme bola trieda kapitalistických súkromných vlastníkov úplne zrušená a návrat k tejto triede je pre jeho ďalší rozvoj nežiadúci, musí sa utváranie skupinovej formy súkromného vlastníctva uberať inou cestou. Ako najperspektívnejšou sa ukazuje byť cesta postupnej premeny jednotlivých štátnych podnikov na akciové spoločnosti, v ktorých by výrobcovia boli zároveň i vlastníkmí akcií. Vnútna štruktúra akciových spoločností môže byť rôzna, avšak ich vlastnícka identita musí byť jednoznačne vyhranená, t.j. musí byť jasne určené, kto a v akom pomere je vlastníkom akcií. Medzi jednotlivými akciovými spoločnosťami, ale i medzi štátom a týmito spoločnosťami musí dochádzať k dokonalým scudziteľným aktom. Toto je veľmi dôležitá podmienka, pretože len na takomto základe sa môže vytvoriť tak *prepotrebný trhový mechanizmus*, budovaný nie ako štátny diktát, ale ako prirodzené prostredie pre uskutočňovanie dokonalých výmenných aktov medzi suverénnymi vlastníkmí. Veď práve nemožnosť scudzovania v podmienkach absolútneho postavenia všeobecného súkromného vlastníctva robí súčasnú socialistickú ekonomiku neschopnú ďalšieho vývoja, pretože dochádza k umelému narušeniu podstaty kapitálu, t.j. k tomu, že kapitál nie je schopný fungovať ako neustále sa zhodnocujúca hodnota. To je typické hlavne pre oblasť výroby výrobných prostriedkov, ktoré sú v socializme v národných podmienkach nescudziteľné. Avšak scudzovanie výrobných prostriedkov je pre kapitalistický zhodnocovací proces rozhodujúce. Anomálie v zhodnocovacom procese kapitálu sú teda základnou príčinou nefungovania socialistickej ekonomiky. Ich prekonanie je možné len na základe uplatnenia rôznych foriem súkromného vlastníctva. Ďalej, rôznorodosť foriem súkromného vlastníctva je i zárukou vytvorenia prirodzeného trhového mechanizmu.

Aby však trhový mechanizmus ako základ ekonomiky mohol v socialistickej spoločnosti naozaj pôsobiť, musí byť organicky prepojený s adekvátnym politickým systémom. Doterajšie politické usporiadanie socialistickej spoločnosti síce na jednej strane umožňovalo kapitálu pôsobiť ako všeobecná spoločenská sila, na druhej strane však vlastnícka indiferentnosť ako dôsledok tohto usporiadania prakticky znemožňovala jeho zhodnocovací proces. Keďže pre kapitalistický výrobný spôsob je zhodnocovací proces kapitálu určujúci, súčasné politické usporiadanie je vzhľadom na ďalší rozvoj socialistickej spoločnosti nemožné. Absolutizácia všeobecného súkromného vlastníctva v ekonomike, umocnená absolutizáciou postavenia komunistickej strany v politike umožnila takú

uzurpáciu moci a pošliapanie ľudskej dôstojnosti, ktoré nemá v dejinách ľudstva obdoby. Stalinizmus ako typický výtvor tejto zvrátenej kombinácie je zrovnateľný v tomto smere len s fašizmom. Jeho genocídny systém bol v mnohých smeroch prepracovanejší, ale i účinnejší, než systém genocídy fašizmu. Tým, že socializmus nepoznal svoju podstatu — a marxistická teória namiesto toho, aby nekompromisne, čisto vedecky analyzovala novovzniknuté historické zmeny vo vývoji kapitalizmu, dogmaticky glorifikovala marxizmus-leninizmus ako vedu vied — mohlo sa stať to, čo sa vs kutočnosti stalo. Idea komunizmu sa v očiach ľudstva natoľko sprofanovala, že sú vážne ohrozené vývojové tendencie ľudstva. Ak si marxistická teória naozaj osobuje právo vedecky anticipovať vývoj ľudstva, nemôže ustavične pokrívkať vo svojej praktickej činnosti. Je preto nanajvýš aktuálne prehodnotiť jej doterajší vývoj vedecky tak, aby praktické uplatnenie tejto teórie plne vyhovovalo danému historickému stupňu ľudského vývoja. Hegemónia komunistickej strany v politickom systéme socializmu je naďalej neudržateľná. Jasne a jednoznačne to vyvracia i teória depersonifikácie kapitálu, v ktorej sa tvorivo prekonáva učenie o historickom poslaní robotníckej triedy. Pre kapitalizmus vôbec, teda i pre jeho novú formu je najvhodnejším politickým usporiadaním *pluralitný systém parlamentnej demokracie*. A to preto, že na jeho základe si pomocou demokratických volieb zabezpečujú jednotlivé vlastnícke skupiny, združované v politických stranách, bezprostrednú účasť na politickej moci. Systém pluralitnej demokracie teda zabezpečuje prirodzené rozloženie politických síl v spoločnosti. Zároveň je aj zárukou toho, že už nikdy nedôjde k uzurpácii moci jednou politickou stranou. Ďalej, rovnováha medzi ekonomickou základňou a politickou nadstavbou je i zárukou toho, že spoločnosť funguje ako zdravý organizmus. Bez takejto rovnováhy je ďalší vývoj socializmu nemožný.

Ak sa teda záverom zamyslíme nad súčasnými prudkými zmenami v politickom systéme jednotlivých socialistických štátov, môžeme konštatovať, že tieto zmeny sú dobrým príslubom pre ďalší vývoj socializmu. Sú svedectvom toho, že ľud týchto krajín je pevne odhodlaný skončiť s dlhotrvajúcou spoločensko-ekonomickou krízou, ktorá vznikla na základe chybných predstáv o socializme. Na tieto zmeny však musí neodkladne reagovať predovšetkým široký teoretický front marxizmu-leninizmu, ktorý je za doterajší vývoj socializmu zodpovedný. Táto reakcia sa však musí niesť v úplne novom duchu. Je bezpodmienečne nevyhnutné rozísť sa v teórii so všetkým, čo je staré a prekonané, nech by bol tento rozchod akokoľvek bolestivý. Je to v záujme zachovania vývoja ľudstva, v ktorom má komunizmus nezastupiteľné miesto. Tým, že zakladatelia marxizmu-leninizmu vedecky určili perspektívu vývoja ľudstva v značnom predstihu, vzalo na seba komunistické hnutie obrovskú zodpovednosť za tento vývoj. Jeho teoretický front je preto povinný pravdivo analyzovať daný stupeň vývoja ľudstva a nepreskakovať voluntaristicky jeho jednotlivé stupne. Obroda komunistických strán, ku ktorým v súčasnosti

dochádza v jednotlivých socialistických krajinách, je vopred odsúdená na zánik, ak nebude budovaná na nových teoretických východiskách. Novú stranu nie je možné vybudovať na starých, prekonaných teoretických základoch. Ústrednou myšlienkou týchto úvah je preto snaha nájsť nové teoretické východiská pre ďalší rozvoj marxizmu-leninizmu. I keď si ako autor uvedomujem, že myšlienky, ktoré tu prezentujem po prvý raz, sú ešte vo veľmi surovom stave, nemôžem, žiaľ, v tomto čase ponúknuť viac, lebo ma, a to musím čestne priznať, nová politická situácia, takpovediac, úplne zaskočila. Tieto myšlienky je nevyhnutné podporiť dostatočným empirickým materiálom, aby ich vieryhodnosť bola čo najväčšia. Na to však treba čas, mnoho času. No vzhľadom na novú politickú situáciu, ktorá je pre ďalší rozvoj socializmu priam osudovou, nemôžem už naďalej ako vedec mlčať. Predkladám preto v koncentrovanej podobe všetko to, čo som doteraz vo svojej bádateľskej činnosti preskúmal.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Manifest komunistickej strany. Bratislava, Pravda 1959.
2. LENIN, V. I.: Spisy. Zv. 25. Bratislava, Pravda 1955.
3. MARX, K.: Kapitál. Zv. 1. Bratislava, Pravda 1979.
4. MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Zv. 1. Bratislava, Pravda 1974.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy. Zv. 4. Bratislava, Pravda 1978.
6. Politická ekonómia socializmu. Bratislava 1981.
7. Na cestách vedeckého hľadania. Bratislava 1989.

ВВЕДЕНИЕ В ТЕОРИЮ ДЕПЕРСОНИФИКАЦИИ КАПИТАЛА

Ладислав Прешински

Статья представляет собой подготовку к более обширному произведению под названием „Теория деперсонификации капитала“, которое автор задумал написать в ближайшем будущем. Поэтому статья имеет прежде всего информационный характер. Центральная идея статьи заключается в стремлении информировать читателя о процессе деперсонификации капитала, который, как считает автор, является наиболее выразительной тенденцией современного капитализма, причем сам процесс деперсонификации капитала здесь понимается как превращение старой уже неудовлетворительной персонифицированной формы капитала в новую более совершенную деперсонифицированную форму капитала. Превращение старой формы капитала в новую является решением внутренне динамизированного противоречия капитала, сущность которого составляет противоречие между субстанциональной, частнособственнической основой капитала и тенденцией капитала действовать как всеобщая общественная сила. Превращение старой формы капитала составляет основу современного деперсонифицированного капитализма, который диаметрально отличается от старой персонифицированной формы капитализма. Это отличие заключается прежде всего в ликвидации зависимости капитала от личности капиталиста, которая в новой форме уже не ставится как основное условие существования капитала как способа производства.

EINLEITUNG IN DIE THEORIE DER DEPERSONIFIKATION DES KAPITALS (KRITIK DES ZEITGENÖSSISCHEN MARXISMUS-LENINISMUS)

Ladislav Prešinský

Die Studie ist eine allgemeine Vorbereitung auf ein umfassenders Werk „Theorie der Depersonifikation des Kapitals“, die der Vf. in naher Zukunft herauszuarbeiten gedenkt. Sie will den Leser mit dem Prozess der Depersonifikation des Kapitals bekannt machen, den der Vf. als markanteste Entwicklungstendenz des gegenwärtigen Kapitalismus erachtet, wobei der Depersonifikationsprozess des Kapitals selbst hier als Wandlung der alten inadäquaten personifizierten Form des Kapitals in eine neue vollkommenere depersonifizierte Kapitalform verstanden wird. Die Wandlung der alten Form des Kapitals in eine neue stellt eine Lösung des innerlich dynamisierten Widerspruchs des Kapitals dar, deren Wesen der Widerspruch zwischen der substantiellen, auf Privateigentum bauenden Basis des Kapitals und der Tendenz des Kapitals als eine allgemeine Kraft der Gesellschaft zu wirken, bildet. Die Veränderung der alten Form des Kapitals stellt die Grundlage des zeitgenössischen depersonifizierten Kapitalismus dar, der sich diametral von der alten personifizierten Form unterscheidet. Diese Verschiedenheit ist vor allem durch die Auflösung der Abhängigkeit des Kapitals von der Person des Kapitalisten gegeben, die in der neuen Form nicht mehr als Grundbedingung der Existenz des Kapitals als Produktionsweise gestellt wird.